

Кравченко Е. О.

Донецький національний університет імені Василя Стуса

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ІМЕНА В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СТУСА: ЗМІСТ, РОЛЬ, ПРИЗНАЧЕННЯ

Проаналізовано імена історико-культурного походження, взяті в поетичних збірках Василя Стуса «Круговерть», «Зимові дерева», «Веселий цвинтар». Твірну базу власних імен художніх текстів розмежовано з урахуванням статусу протоонімів: реальне / вигадане ім'я, інтерлінгвальне / інтралінгвальне, ім'я в прямому / переносному значенні.

З'ясовано змістову структуру, функційне навантаження і призначення онімної одиниці цілісного тексту. Установлено, що ім'я художнього тексту зрідка виконує лише одну функцію, його роль значно ширша, ніж формування хронотопу, зображувальна характеристика ліричного героя тощо. Серед образотвірних і текстоутворювальних функцій поетонімів історико-культурного походження актуалізовані такі: зображувальна, зображувально-характеризувальна, іронічна, локалізувальна, метафорична, метонімічна, мнемонічна, оцінювальна, порівняльна, риторичне звертання, саркастична, хронотопічна та деякі інші.

Доведено, що пізнання мовної особистості Василя Стуса безпосередньо залежить від вибору імені, текстового і позатекстового потенціалу поетонімів. З'ясовано, що образотвірний, текстоактуалізаційний, текстоутворювальний, текстоструктурувальний, інтерпретативний потенціал поетонімів залежить від наявності / відсутності в досліджуваному тексті інших онімних одиниць (компонентів поетонімосфери); наявності / відсутності парадигми поетоніма (онімних або безонімних варіантів імені).

Постулюється ідея еволюції поетоніма в тексті (поетонімогенез), зумовленої зв'язком імені з іншими номінативними одиницями, формальним і смисловим зв'язком із контекстом рядка, строфи тощо. З'ясовано специфіку поетонімів, похідних від інтерлінгвальних / інтралінгвальних онімів, реальних / вигаданих номінативних одиниць. Зазначено перспективи дослідження відкомотонімних поетонімів, які можуть набувати індивідуально-авторських конотацій.

Ключові слова: комотонім, лінгвоперсона, поетонім, поетонімосфера, протоонім, семантика, текст, функція.

Постановка проблеми. Студіювання лексичного потенціалу елітарної мовної особистості передбачає окреслення закономірностей вияву семантично навантажених одиниць як маркерів лінгвоіндивідуалізації. Прочитання поетичних текстів, спрямоване на пізнання їх глибинних смислів, уявлення про націєвірний та особистісний потенціал цілісного тексту Василя Стуса уможлиблюється через потрактування історико-культурних власних імен – репрезентантів тексту і мовної особистості автора. Зібрання, систематизація та впорядкування за певними принципами власних імен поетичного тексту Василя Стуса зорієнтовані з'ясувати особливості та інтенції лінгвоперсони.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спільна мета розвідок науковців, зацікавлених у вирішенні нагальних завдань поетонімології (літературної ономастики), полягає в адекватній інтерпретації імені художнього тексту. Протягом останніх десятиріч літературна ономастика

зміцнила позиції серед гуманітарних дисциплін завдяки дослідженню образотвірних і текстотвірних потенцій власного імені. Розв'язуванням проблеми функціонування імені в художньому тексті активно займалися українські та зарубіжні науковці: Л. Белей, А. Вілконь, В. Калінкін, Ю. Карпенко, Н. Колесник, В. Сталтмане, Л. Фоміна, О. Фоякова та ін. Нині існують філологічні (переважно літературознавчі) праці і коментарі, що стосуються питань мовної естетики (А. Загнітко), стилістики текстів Василя Стуса (праці Н. Гнатюк, М. Жулинського, П. Кононенко, Н. Загоруйко, В. Сиротенко та ін.), проте в сучасному філологічному просторі відсутнє цілісне уявлення про націєвірний потенціал тексту Василя Стуса, самореалізацію мовної особистості поета, видозміни лінгвоперсони тощо.

Постановка завдання. Основну мету дослідження вбачаємо у вичерпній реєстрації і потрактуванні власних імен історико-культурного походження, в їхніх формальних і семантичних

виявах (з урахуванням необхідного і достатнього контексту). Відповідно до мети актуалізовано також завдання, пов'язані з виявом образотвірних потенцій власних імен поетичних текстів Василя Стуса: встановлення смислів власних імен і онімних угруповань, зумовлених текстом і найширшим культурним контекстом; з'ясування їх функційного навантаження, призначення і впливу на змістовність твору. Дослідження робить внесок у сучасну теорію поетонімології за рахунок поглиблення концепції поетонімосфери, яку потрактуємо як «ієрархічну систему елементів (поетонімів) завершеного літературного тексту, інтегрованих у різнорідні та різнорівневі множини, що підпорядковується закону художньої цілісності» [2, с. 478–479]; впровадження ідеї зосередження в імені / поетонімосфері образотвірного, сюжетоутворювального, текстотвірного, інтерпретативного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Суцільна вибірка номінативних одиниць зі збірок Василя Стуса «Зимові дерева», «Круговерть», «Веселий цвинтар» [4], творів періоду 1956–1971 рр., що не ввійшли до збірок [5], дозволяє стверджувати, що більшість імен має вторинне походження і співвідноситься за змістом і формою з історико-культурними (частіше широковідомими) одиницями. Джерелами поетонімів проаналізованих творів є міфоніми (*Афродіта, Вавилонська вежа, Дажбог, Елізій, Харон, Янус*), реальні імена історичних осіб (*Ленін, Маркс, Олекса Булига, Сагайдачний, Самійло Кішка*), назви географічних об'єктів (*Гібралтар, Дарниця, Десна, Київ, Житомир, Лиса гора, Нагасакі, Турів*), вигадані імена на позначення художніх творів і літературних персонажів (*Гамлет, «Заповіт», Йорик, Лір, Мавка, Фавст*), реальні імена, що відтворюють коло читання, вподобання автора (*Бальзак, Бортнянський, Данте, Леся Українка, Модільяні, Скворода, Франко*), реальні оніми, пов'язані з біографією і творчістю Василя Стуса (*Валентин Мороз, Вінцас, Саломея*). Твірною основою багатьох номінативних одиниць стають також узуальні або okazіональні конотоніми (*Абрам, Африка, Голгофа, дантеси, Єва, Нагасакі, Рубікон*).

Для розмежування історико-культурних протонімів уведено індекси походження [3, с. 6–7]. Індексом **1** позначено поетоніми, похідні від історико-культурних інтерлінгвальних реальних імен: **АМЕРИКА1, ГАЛІЛЕЙ1, ДАНТЕ1, МОДІЛЬЯНІ1, НІЦШЕ1, ОВІДІЙ1, РАФАЕЛЬ1, ЧУРЛЬОНІС1** [3]. Індекс **2** надано одиницям, похідним від інтралінгвальних реальних імен,

які вибудовують історико-культурну і націєтвірну картину світу Василя Стуса (з індексом **2** виступають як загальновідомі власні імена, так і оніми, пов'язані з біографією, колом знайомств поета тощо): **АНДРІЙ ВОЗНЕСЕНСЬКИЙ2, БЕСАРАБКА2, ВИШНЯ2, ДОНБАС2, М. К. ЗЕРОВ2, ЖУЛЯНИ2, ЗАПОРІЖЖЯ2, НЕБАБА2, ПОДІЛЛЯ2, РАХНІВКА2, СКОВОРОДА2, ТАВРІЯ2, ФРАНКО2, ХРЕЩАТИК2** [3]. З індексом **3** виступають одиниці, похідні від загальновідомих історико-культурних вигаданих імен (міфонімів, заголовків художніх творів або імен літературних персонажів): **ВАЛЕНТИН3, ГАМЛЕТ3, ІКАР3, «КОБЗАР»3, ЛЮЦИПЕР3, МАРКО3, ПОЛІФЕМ3, ПРОМЕТЕЙ3, «СИМФОНІЯ ВЕСНИ»3, СТРИБОГ3, ХАРОН3** [3]. Твірною основою імен з індексом **4** стали імена, вжиті в переносному значенні, як-от узуальні (**ГОЛГОФА4, ЄВА4, ІУДА4, РУБІКОН4**), okazіональні (**дантеси4р1, НАГАСАКІ4, мезозой4, СВЯТОШИН4**) конотативні оніми [3]. Порівняно з поетонімами, похідними від апелятивів або утвореними за традиційними моделями українськомовного онімного простору, «вторинні» поетоніми займають домінуючі позиції в цілісному тексті поезій Василя Стуса, але різняться функційним навантаженням і змістовим наповненням.

Функції поетонімів установлюються відповідно до традиції Донецької ономастичної школи, тобто з усвідомленням функції власного імені художнього тексту як специфічної діяльності, спрямованої на створення художньої образності, «змінної», що трансформується разом із граматичною формою, варіантами поетоніма, семантичними і синтаксичними властивостями контексту, в який «занурений» поетонім, інформаційним і естетичним висловлюванням загалом. Серед образотвірних і текстоутворювальних функцій поетонімів досліджених текстів В. Стуса актуалізовані такі: алюзійна, вказівна, генетивна, зображувальна, зображувально-оцінювальна, зображувально-характеризувальна, іронічна, локалізувальна, метафорична, метонімічна, мнемонічна, оцінювальна, порівняльна, риторичне звертання, риторичне питання, саркастична, символічна, характеризувальна, хронотопічна та деякі інші. Слід зазначити, що поетонім зрідка виконує лише одну функцію, його роль у тексті значно ширша, ніж формування хронотопу, зображувальна характеристика ліричного героя тощо. Крім того, образотвірне і текстотвірне призначення поетоніма залежить від зв'язків і відношень з іншими номінативними одиницями тексту, найближчого контекстного оточення, позиції в строфі тощо.

Естетико-художній вплив імені на текст (і навпаки) пов'язаний із репутацією історико-культурного імені, його наявним семантичним потенціалом, належністю до статусу реального або вигаданого імені. Спроба встановити схожість (подібність) і відмінність ролі поетонімів історико-культурного походження в тексті здійснюється з урахуванням зазначених індексів.

Якщо основою поетонімів стають реальні інтерлінгвальні (індекс 1) або інтралінгвальні (індекс 2) топоніми (еклезіоніми, прагматоніми), основною «метою» імен поетичних текстів слід уважати позначення відкритого простору, адекватного до реальності: *З вітчизни, з вір сам Бог судив / тобі на Африку, на шлях, / і Гібралтар тебе ковтав, / а ти підводив горло вгору* [5, с. 72]; *Опівночі, о дванадцятій годині, / коли вилюднілі вулиці / стогнуть, як порожні керамічні труби, / до пам'ятника, що проти Бесарабки, / з їжджаються мовчазні машини* [5, с. 96]; *Їх було двоє – прибиральниця і двірник. / Вони сиділи на Володимирській гірці – / там, де видно увесь Труханів острів, / Дарницю і навіть поближні трамвайі* [4, с. 157]; *Бідне серце! / Як воно дико б'ється / на останньому перегоні / між Ясинуватою і Донецьком!* [4, с. 121]; *Негр у червоному. / У жовтій сукенці / з чорним пояском – / білява дівчина. / Проїшли Хрещатик, / вийшли на Володимирську гірку* [4, с. 146]; *Я вийшов у самоту – думав спуститися вниз / Львівською вулицею, обігнути ресторани «Верховина» і, / перейшовши греблю, віднайти в лісі безлюдний куток* [5, с. 122]; *Обійти Володимирську гірку, / сісти нижче альтанки, / спустившись вниз до Дніпра* [5, с. 117] та ін.

Отже, функція топопоетонімів різних розрядів (хороніми, гідроніми, ороніми, ойконіми, урбаноніми тощо) полягає в локалізації (розміщенні, переміщенні в просторі, деталізації топосу), хоча не обмежується вказівкою на просторовість. «Будь-яке входження у сферу смислів, – писав М. Бахтін, – відбувається лише крізь брами хронотопу» [1, с. 406]. Конкретизація й оздоблення простору деталями (подеколи разом із часовими характеристиками), спрацьовуючи на візуалізацію, посилює образність топопоетоніма. Позначений об'єкт сприймається як синкретичний (отримує колір (*Лиловіє Труханів острів. / І Дніпро у моїх очах* [4, с. 44–45]), запах (*Аж і Гайворон! / Темніє поруч синього, / пахне мелівом, олією, селом* [5, с. 177]), смак (*А ген гуде солоний, як ропи, / Старий Дніпро* [5, с. 193])), тому означування просторовості доповнюється зображувальними характеристиками, що засвідчує

перевтілення (переосмислення) простору, співвіднесеного з реальним.

Суттєво, що реальне за походженням географічне ім'я здатне вибудовувати ірреальний часопростір, лише умовно орієнтований на дійсність. Це простір мрій, сподівань, спогадів, марення та сновидіння ліричного героя, який опиняється в минулому чи майбутньому, вигаданому або уявно реальному, за рахунок чого текст осмислюється як мнемонічне або сновидське утворення. Пор.: *І мариться село, / Де руки діда, схрещені в могилі. / Рахнівка. Гайсин. Голубе Поділля. / Все забуттям, мов терням, поросло. / Бо сплинув вік* [5, с. 108]; *Поможіть / мені востаннє розтродити рану, / побачити Дніпро, води востаннє / у пригірці із криниці зачерпнуть* [4, с. 92]; *Так увижається не раз: / заснеш – не чути й третіх півнів, / і сновигають тіні дивні – / то Максимович і Тарас / бредуть Михайловим узвозом / <...> / де марення чумацьким возом / пускаються у Крим по сіль* [4, с. 179]; *Я марив тим, / що знайду пристойну роботу, / житиму в Києві / щодня зустрічатимуся з Дніпром* [5, с. 101–102] і т. ін.

Топопоетоніми можуть вибудовувати контекст освіченості, знань ліричного героя (*Раз на тиждень / хорошо бутись в колі старого лісівника, / що, вивчаючи жерделі, / знає Персію, Малу Азію / і старезну, як світ, грушанку* [4, с. 125]) або контекст бесіди, який відображає коло зацікавлень ліричного героя (*І мова / про Вільнюс, про Тараса, про Вільняле / і Саломею тихо жебоніла...* [4, с. 48]), збагачуючи поетику образу.

У функції риторичного звертання топопоетонім засвідчує бажану або наявну єдність ліричного героя з оживленим (одухотвореним) простором: *Осінь крилами в груді б'є. / О, Вкраїно моя осіння!* [4, с. 204]; *Земля моя! Красо моя! Вкраїно!* / *Віддаленів твоїх обрій. Відgrimів. / Ти ніби й є. Але тебе немає* [4, с. 210]; *В вселенському стражданні / один твої, Дніпре, зміст* [4, с. 149]; *Простіть мені, що я з порогу / пішов на давню вітчину, / простіть мені, мій грішний Київ, / і обмілілий мій Дніпро – / простіть* [5, с. 125]; *А ти гориш, / ти твориш, вічно поривний, / о залізобетонний / мій Донбас!* [4, с. 212]. Образність може посилюватися за рахунок не лише епітетного поля імені (*грішний Київ, осіння Україна* тощо), а й зацентрованої звукоподібності: *залізобетонний Донбас* (алітерація *збтнн – днбс*).

Метафоризацію, здійснювану через оживлення топонімічного об'єкта, і звукову спорідненість імені з контекстом рядка, строфи і т. д. у поетичних творах В. Стуса визначаємо як най-

більш впливові засоби поезики імен-образів на позначення простору. Пор.: *Світять зорі і зночі / аж до світань горять – / цей золотавий дощик / повнить лоно Дніпра* [5, с. 224]; *Навкруг землі мої кружляли мрії, / і в серце хлюпав хвилями Дніпро* [4, с. 141]; *Спить – не спить Дніпро, завжди гостинний* [5, с. 43]; <...> *а брама Заборовського сховалась, / почезли бані золоті Михайла, / вже на Почайну зору не зведуть. // Так незбагненне белькотять тополі, / так хижко сонце свище над Софією, / і віщій вітер Видубичів носить / в твоїх очах ослаблих пам'ять літ* [5, с. 174].

Тісну взаємодію з контекстом виявляють угруповання (мікросистеми) імен, подібних за звуковою формою. Так, у контексті *Лубенські пам'ятаси зозулі? Здається, з-перед світу гомоніли. / Пливли тумани сизі над Сулою, і сизо даленіли / зозулі. За ярм приярок і знову яр, а далі / стром і урвище, і річка, і тиша, по западинах промерзла, / гуде і огорта Засулля крик* [5, с. 161] топопоетонім *Засулля* алітерує з ім'ям *Сула*, повністю відтворює консонантний абрис *зозулі* та перегукується звучанням із повторювальним епітетом *сизий (сизо)*. Співзвуччя апелятивних і онімних лексем потрактовуємо як одиницю змістоутворення, оскільки між не зовсім пов'язаними за значенням *Засулля – Сула і зозулі – сизий* установлюються оказіональні семантичні відношення, зумовлені контекстом.

Рефрен із ключовим топопоетонімом *Лиса гора* формує композицію, ритміко-організувальну систему тексту й акцентує тему твору: *На Лисій горі догоряє багаття нічне / і листя осіннє на Лисій горі догоряє, / а я вже забув, де та Лиса гора, і не знаю, / чи Лиса гора впізнала б мене; і губи гіркі аж солоні і досі ще пахнуть, / і Лиса гора проліта – схарпудженим птахом, / і глухо, в набухлих аортах, надсадно гудуть голуби* [4, с. 159]. Оцінити узгодженість онімних одиниць із контекстом можна лише після виявлення повного поетичного інструментарію, спрямованого на розвиток образності імені – тексту.

Пізнання мовної особистості Василя Стуса безпосередньо залежить від вибору імені, текстового і позатекстового потенціалу антропоетонімів, основою яких стали інтерлінгвальні (індекс 1) та інтралінгвальні (індекс 2) особові імена реальних осіб (історичних діячів, письменників, художників, композиторів та ін.). Зміст таких одиниць зосереджений на: 1) зображенні подієвого тла тієї епохи, в яку жив і творив митець, тобто біографічного контексту; 2) формуванні образу ліричного героя як опосередкованого самовияву поета. Осно-

вним призначенням таких антропоетонімів стає: 1) «вписування» автора в контекст епохи (національно-мовний складник лінгвоперсона); 2) самовираження Василя Стуса через коло читання, обізнаності, вподобання ліричного героя (індивідуальне, особистісне в мовній картині світу автора).

До першої групи входять антропоетоніми *Володимир Ілліч Ленін, Брежнєв, Валентин Мороз* (протоонім *Валентин Якович Мороз* – історик, правозахисник, заарештований 1 вересня 1965 р. та засуджений на чотири роки табору суворого режиму за «антирадянську пропаганду та агітацію»), *Вінцас* (протоонім *Вінцас Кузміцкос* – товариш В. Стуса по службі в армії), *Лисенко* (протоонім *Лисенко В'ячеслав Григорович* – український радянський партійний діяч, заступник міністра сільського господарства України) та ін. Пор.: *Світ відзначав 100-літній ювілей / Володимира Ілліча Леніна* [4, с. 189] (хронотопічна, характеризувальна, іронічна функції); <...> *але прибиральниця не здавалась: / по пам'яті вона цитувала Брежнєва* [4, с. 157] (метонімічна, оцінювальна-характеризувальна функції); *Я вигукував з усіма «гірко» / і думав про Валентина Мороза, / згадував його лоб і волосся й очі / і переконувався знову й знову, / що горішньою частиною обличчя / він скидається на пророка* [4, с. 180] (зображувально-характеризувальна, порівняльна, мнемонічна функції); *Кантьорка. Медсанбат. / І до убогої аптечки – Вінцас, / наш батальйонний фельдшер, до реєстру / дописаний – поміж бинтів і спирту, / пірамідону, йоду, формідрону, / мовчазний і врочистий, наче бинт* [4, с. 48] (зображувально-характеризувальна, порівняльна, мнемонічна функції); *Бог зоотехніки, нагримавши на сторожа, / вертався і провадив про телиць / і про Лисенка, про наступний пленум, / і так заходила в кімнату ніч* [5, с. 174] (вказівна, опосередковано характеризувальна функції).

До другої групи уналежено антропоетоніми інтерлінгвального (*Бетховен, Галілей, Данте, Маркс*) та інтралінгвального (*Бедний Дем'ян, Блок, Бортнянський, Вишня, Зеров, Максимович*) походження. Висвітлюючи коло читання, вподобань ліричного героя як alter ego автора, імена відрізняються специфічним образотвірним і текстотвірним призначенням, яке залежить від 1) наявності / відсутності в тексті інших онімних одиниць; 2) наявності / відсутності парадигми антропоетоніма.

Поодинокий історико-культурний антропоетонім *Галілей* у вірші «Я прокинувся...» вживається у контексті-рефлексії про творчість, визначаючи

сподівання ліричного героя: *Може, напишу найкращого вірша? / Може, зроблю гарний переклад / монологу великого грішника з / життя Галілея* [5, с. 197]. У поезії «О, тим і дорога мені...» ім'я композитора *Бортнянського*, єдине у контексті вірша, відтворює стан закоханості ліричного героя, буденне і духовне буття якого сповнене повсякчасних помислів про кохану: *О, тим і дорога мені – / перегортаю сторінки книжок / іду в крамницю, / слухаю Бортнянського / про тебе дума* [4, с. 54]. Змістову значущість і плідну співпрацю з контекстом засвідчує поодинокий історико-культурний антропоетонім *Бедний Дем'ян* («Даремно, друже, мудрувати рано...»): *Хай бідна муза Бедного Дем'яна / Нас приневолить і благословить* [5, с. 29]. У контексті рядка обіграється апелятивна основа псевдоніма російського поета Юхима Придворова – автора популярних у радянські часи байок та політичної сатири. Контекст поетичної семантизації псевдоніма *бідна муза – Бедний* налаштовує на іронічно-саркастичне сприйняття поезії Дем'яна Бедного, яка має низьку художню цінність для ліричного героя (тобто для автора).

Якщо до контексту «коло читання» входить декілька антропоетонімів, то вони утворюють певну мікросистему, як у вірші «Не можу я без посмішки Івана...» («...> *Що терплю, / коли вже ні терпіти, ні мовчати / не можу, що, читаючи, люблю / твоїх Орхана, Незвала і Данте, / в дев'яте коло прагнучи стремлю* [4, с. 94]), де низка імен у метонімічній функції покликана охарактеризувати «обранців» ліричного героя, створити алюзійне нашарування згадкою про дев'яте коло дантівського пекла задля висвітлення емоційного стану автора.

Угрупування імен у мікросистему поетонімосфери залежить від позатекстового потенціалу імен (енциклопедичної інформації), завдяки чому між поетонімами встановлюються певні відношення в контексті. Так, вибір імен *Зеров – Вишня – Скворода* («Лубенські пам'ятаєш зозулі? Здасться, з-перед світу гомоніли...») вмотивований тим, що всі поети походять із Полтавщини [5, с. 275]. Між «тріадою» імен виникають відношення перетину, ґрунтовані на збігу плану змісту, а подальша співпраця поетонімів із контекстом актуалізує наявну смислову сув'язь: *А там, де / дума, в золотій соломі, пригашений сутемрявою, яйця / заблуклої казкової несучки. Зеров і Вишня, і Скворода. / Чим пахла глина там? А сподіванням, очікуванням, чистим / од розлуки, і спогадом, прозорим од невіри, й важким / безсонням, згусклим, як смола* [5, с. 161]. Тему

пам'яті (спогадів) ліричного героя висвітлено через уявний синкретичний простір Полтавщини (*Сула, Засулля, лубенські зозулі*), який набуває зоро-слухових ознак завдяки унікальній взаємодії онімної та апелятивної лексики.

Поетику нарощують історико-культурні імена та безонімні номінації, які формують інтертекстуальні зв'язки і відношення. У вірші «Хрещатиком вечірнім під неоновим...» автор вступає у своєрідний діалог із літературним попередником – одним із найвидатніших представників російського символізму Олександром Блоком. У вигаданий простір уміщено «реальне» ім'я *Блок* та «ірреальний» образ таємничої *незнайомки: Хрещатиком вечірнім під неоновим / блідавим світлом, у суху поземку / ти плинеш, таємнича незнайомко / із Блока – в вечір, ніби в синій сон* [4, с. 114]. Відтворюючи сновидський мотив і колористику Блока, автор змінює «координати»: *незнайомка* опиняється у просторі київського Хрещатика взимку, що пояснює порівняння в контексті, яке розгортається: *мов лижниця, що донесла з Говерли / тривожний запах снігу і зірок* [4, с. 114].

Якщо до парадигми антропоетоніма входять художні дескрипції, перифрази, образні найменування, усвідомлювані як контекстні синоніми, текст «зобов'язаний» імені своїм розгортанням і творенням образності. Пор. розширену парадигму антропоетоніма *Бетховен* у вірші «Раз Бетховен зайшов у гості...»: *А Бетховен уже вперед / нахиляє голову туром, / і ламається поперек / непокірним лячним ноктюром; Він, шалений бог, / Архілохом кривим і воєм / наступає на очі напористе / епілептика грім-бровою* [5, с. 68–69]. Ім'я в усіх своїх «варіаціях» задає «тон» тексту, обирає своє оточення (то співзвучне (риманти *Архілохом і воєм* перебувають у позиції внутрішньої рими), то супрятне оригінальною смисловою сув'яззю (*А це плачем / визирає гроза, мов гаддя, / і приручені блискавки / з ним обручені*)). Ім'я-образ *Бетховен* (музика Бетховена) вбирає образи *грози, грому (грім-брова), блискавки*, а вигадана сюжетна ситуація *Раз Бетховен зайшов у гості...* разом із топопоетонімом *Київ* організує сновидський світопростір ліричного героя (*Київ ліхтарями світив спросоння*).

Якщо твірною базою поетонімів є загальновідомі історико-культурні вигадані оніми, як-от *Гамлет, Дажбог, Йорик, «Кобзар», Мефістофель, Люципер, Перун, Харон* (індекс 3), головне завдання полягає в з'ясуванні переосмислення відомого (чужого, первинного) тексту в новому творі Василя Стуса. Такі «вторинні» імена мають

надзвичайно широкий спектр функцій, які посилюють образотвірну та/або текстотвірну роль онімної одиниці. Особливості творчого почерку Василя Стуса виявляються через вибір вигаданого імені з високою культурною репутацією, певне перетворення його семантичних ознак, тобто змістове переродження поетоніма визначає неординарність творчої особистості Василя Стуса. З іншого боку, включення вигаданих імен (як елементів найширшого культурного простору) засвідчує вплив національного та інших культурних середовищ на мовну особистість, тобто дозволяє адекватно потрактовувати національно-мовну картину світу поета.

Роль і призначення вигаданого (як «реального») поетоніма залежить від його статусу в межах цілісності: 1) поодиноким ім'ям, 2) складник поетонімосфери. У поезії Василя Стуса поодиноким поетонім часто оформлює образність тексту через функцію порівняння: *Цей став повіслений, осінній чорний став, / як антрацит видінь і креміль крику, / виблискує Люципера очима* [4, с. 154] (генетивна, порівняльна, метафорична, зображувальна функції); *Зголоднілий вершинок / сидить на гулкому серці, але вгризти / його не може. Натерпіле серце / розбухає, як квітка Апокаліпсису* [5, с. 57] (порівняльна, метафорична функції); *Хай світ насів тобі на горло, / проклятим Марком бродить ніч – / високі тіні, мрії, пориви / мережать зорі у вікні* [4, с. 133] (порівняльна, метафорична, зображувально-характеризувальна функції); *Питьма тайгова – як Елізіум, / модрина глиця – ніби сліз / окалини. В мошкарнім лісі / в кошмарнім краї – всі зійшлись / твої трускі стежі* [5, с. 63] (порівняльна, зображувальна функції) і т.д.

Суміщення функцій імені дає підстави говорити про поетонім як значущий складник тексту з колосальним інтерпретативним потенціалом, засвідченим сукупним (ім'я ↔ текст) оформленням цілісного смислу. Так, в останньому процитованому контексті неточна рима *Елізіум – сліз – лісі – зійшлись* посилює впливовість імені завдяки алітеративному повтору *лз (лс)*, асонансу і наскрізному розміщенню компонентів, завдяки чому фонетична організація тексту (з-с-контекст) підпорядковується імені-домінанті.

Якщо «вторинний» вигаданий поетонім вступає у зв'язки і відношення з іншими компонентами поетонімосфери, то він (сумісно з останніми) сприяє еволюційному розвитку тексту, визначає ідейно-тематичну основу твору, уможливує повноцінне прочитання (сприйняття) тексту. Утвердження національно-мовного та індивідуального (внутрішнє «Я») складників лінгвоперсоналії Василя Стуса прослідковується в неповторному поєднанні знакових для автора-творця історико-культурних імен. Так, у вірші «Тут ніби зроду сонця не було» поетоніми, запозичені з «Лісової пісні» Лесі Українки, стають компонентами поетонімосфери *Україна – Мавка – Лукаш*, набувають нових експресивно-оцінних конотацій, зображувальної образності, перетворюючись на символи: *Тут поживи – і видасться тобі, / що й досі Україна солов'їна, / і промайне за крутоярем Мавка, / до вівериці руки простягне, / і звук сопілки лине з-над узгір'я: / от-от сюди нахопиться Лукаш* [4, с. 131]. Але тільки завершений твір доводить еволюційне переродження поодиноких поетонімів в інтралінгвальний (узуальний або індивідуально-авторський) / інтерлінгвальний символ, підтверджуючи ідею узгодженості сторін символізоване і символізувальне. Ім'я, що «пережило» таке втілення, по-перше, «забезпечує зв'язність елементів поетонімосфери, по-друге, посилює образно- й текстотвірні потенції» [2, с. 396].

Висновки і перспективи. У статті порушено широке коло питань актуальної проблематики, пов'язаної з функціонуванням і змістовим наповненням історико-культурних власних імен поетичних текстів Василя Стуса. Запропонований підхід до вивчення «вторинних» імен (як поодиноких текстових одиниць або компонентів поетонімосфери) визначає й подальші напрями досліджень, які вбачаються у висвітленні змісту і функцій відконотонімичних поетонімів (з'ясування мотивів конотонімізації, перехід моноконотемних одиниць у поліконотемні, розмежування узуальних і оказіональних конотонімів), у розробленні теорії та методики поезики зв'язків і відношень власних імен, що переміщуються в «межах» комплексного тексту Василя Стуса.

Список літератури:

1. Бахтин М. *Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Вопросы литературы и эстетики.* Москва : Художественная литература, 1975. С. 234–407.
2. Кравченко Е. О. *Поетика зв'язків і відношень імені – тексту – поетонімосфери* : дис. ... докт. філол. наук зі спец. 10.02.15. Київ : Київський національний університет імені Т. Шевченка, 2017. 560 с.
3. Кравченко Е. О. *Словник власних імен поетичних текстів Василя Стуса.* Т. 1. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2020. 288 с.

4. Стус В. С. Твори. Т. 1. Кн. 1 : Зимові дерева. Веселий цвинтар. Круговерть. Львів : ВС «Просвіта», 1994. 431 с.

5. Стус В. С. Твори. Т. 1. Кн. 2 : Поетичні твори, що не ввійшли до збірок (1958–1971). Львів : ВС «Просвіта», 1994. 302 с.

Kravchenko E. O. HISTORICAL AND CULTURAL NAMES IN THE POETRY OF VASYL' STUS: MEANING, ROLE, PURPOSE

The analyzed names of historical and cultural origin were used in the poetry collections of Vasyl' Stus "Kruhovert" ("Turnover"), "Zymovi dereva" ("Winter Trees"), "Veselyi tsyvyntar" ("The Merry Cemetery"). The formative background of proper names in literary texts was differentiated considering the status of protoonyms: real names / made-up names, interlinguistic / interlinguistic, literal names / metaphorical names.

The semantic structure, functional load and purpose of the onymic item of the integral text are clarified. It has been found that the name of the literary text rarely has only one function. Its role is significantly wider than formation of the chronotope, descriptive characteristics of persona, etc. The actualized functions of poetonyms of historical and cultural origin among figurative and text-building functions are descriptive, descriptive and characterizing, ironical, localizing, metaphorical, metonymical, mnemonic, appraisive, comparative, rhetorical appeal, sarcastic, chronotopic, etc.

It has been proved that understanding of Vasyl' Stus' linguistic personality is in instant dependence upon name selection, textual and non-textual potential of poetonyms. It has been found that figurative, actualization of text, text-building, text-structuring and interpretive potential of poetonyms depends upon presence / absence of other onymic items in the analysed text (components of the poetonymosphere); presence / absence of the paradigm of poetonym (onymic or non-onymic name variants).

The idea of the evolution of the poetonym in the text (poetonymogenesis) is postulated resulting from the connection of the name with other nominative units, the formal and semantic connection with the context of the line, strophe, etc. The specifics of poetonyms derived from interlingual / intralingual onyms, real / fictional nominative units are clarified. Prospects for the study of deconnotational poetonyms, which can acquire individual authorial connotations, are indicated.

Key words: *connotonym, lingual persona, poetonym, poetonymosphere, semantics, protoonym, text, function.*